

Світлана Дзюрман, аспірантка

Викладава стратегія в історичному романі Юліана Опільського “Упирі”

Спосіб викладу художнього матеріалу у творі письменника зумовлюється його естетичним *specto*, літературними й поза-літературними факторами, що вимагає дослідження впливу нарації на сюжетно-композиційну структуру твору, на його жанровий статус. Стержневим чинником формування та побутування художнього світу твору, як відомо, є автор як його “найвища смислова інстанція” з притаманним для неї “надлишком бачення” (кут зору автора завжди ширший, ніж зорові сегменти персонажів) [1, 173]. Сучасні дослідники уже обґрунтували багатогранність образу автора — автор-письменник, автор-стиль, внутрішній автор, автор-ідея [2, 36]. “Автор-письменник” як категорія металітературна й апріорна по відношенню до створеного ним світу перебуває на верхівці ієрархічної поняттєвої драбини висловлених у творі кутів зору. Зрозуміло, що автор-письменник, витворюючи художнє полотно, окреслює й певні образи автора, що висновуються з тексту твору. Вони функціонують з певною залежністю від автора-письменника. Останній, витворивши власну концепцію твору, нараційну стратегію, втрачає біографічні риси і перетворюється у стиль викладу, “поетичну техніку”, яка “передає” естетичну свідомість письменника читачеві, збуджуючи в його свідомості уявлення й роздуми, однотипні з авторськими [3, 18]. Автор як “стиль викладу” є немовби проміжною ланкою між автором-письменником і текстом художнього твору. У межах самого тексту автор існує опосередковано, через наратора, який є еманациєю автора, його маскою, способом існування автора-письменника у тексті. Виступаючи головним чинником матеріалізації авторських творчих інтенцій, наратор, за словами Д. Лихачова, є ретранслятором художнього задуму автора [4, 211]. Наратор виповнює зміст поняття “внутрішній автор”.

Читач (ще один металітературний чинник) вичленовує з тексту реконструйований образ “авторської ідеї”, а через нього “виходить” на автора-письменника. Як бачимо, автор — творець і головний фактор існування художнього світу — постає як ціла система, що містить у собі ряд взаємопов’язаних елементів, серед яких наратор виступає функціональною субстанцією художнього твору і перебуває у прямій залежності від письменника, від обраної ним викладової стратегії. Саме співвіднесеністю смислових інстанцій автора і наратора, а також типом останнього в кінцевому підсумку зумовлюється розмаїття форм художнього викладу. Під цим кутом зору зацікавлюють викладові позиції в історичному романі Юліана Опільського “Упирі”.

Роман Ю. Опільського “Опирі” (“Упирі”) пройшов довгий шлях до читача. Твір складається із трьох частин і був завершений 17 вересня 1919 р. Роботу над романом Ю. Опільський розпочав у вирі польсько-української війни, під переможні вигуки польських вояків, які захопили Львів уже 1918 р. За таких історичних умов письменник переносить читача у XVII ст. Цей період позначений, з одного боку, свавіллям польської шляхти і жорстокістю татаро-турецьких нападів, а з другого — зростанням опору українського населення. Прозорість історичних аналогій спричинилась до того, що Ю. Опільському вдалося опублікувати тільки першу частину роману під назвою “В царстві золотої свободи” (1920), а друга (“Чорним шляхом”) і третя (“Івашко”) так і не побачили світу. Недоступні читачам понад 50 років ці частини роману були надруковані аж у 90-х роках на сторінках журналу Тернопіль: “Чорним шляхом” — у 1991 р., “Івашко” — протягом 1993-1994 рр.

Естетичною самонастановою Ю. Опільського була потреба в історичному творі “з`ясування духу даного часу” [5, 112]. Скрупульозне дотримання достовірності історичного фактажу відходило на другий план. Звідси у співвідношенні вигадки (домислу) та історичного факту у романі “Упирі” переважає вигадка. Вигаданими є головні герої твору та більшість сюжетних вузлів. Історичні факти репрезентовані художнім відтворенням походу запорізького гетьмана Сагайдачного на Кафу, переговорів турецького султана і польського короля щодо приборкання непокірних козаків. У творі діють історичні постаті, такі, як Сагайдачний, Вишневецький, Корецький, Жолкевський, Дауд-паша, Ібрагім-паша та інші. Деякі з них

відіграють у романі Ю. Опільського немаловажну роль, часто виходячи у ході розвитку подій на перший план, скажімо, як Сагайдачний. У структурі твору яскраво виражені пригодицькі мотиви та любовна інтрига. У даному випадку маємо справу із впливом викладової стратегії на жанровий статус: твір Ю. Опільського зближується з таким різновидом роману, як пригодицький. Все-таки уява письменника у зображенні політичного, релігійного, соціального становища українців, деталей середовища, побуту людей, їхніх портретів опиралася на історичну достовірність, зафіксовану літописцями, археологами, істориками. Саме тому роман “Упирі” умовно (оскільки мистецький твір завжди ламає рамки чітко встановлених меж) можна віднести до художньо-історичних творів.

Третьюособова манера викладу в аналізованому романі диспонує таким типом наратора, який повсюдно заангажований у події твору, активно висловлює свою позицію, втручається у хід подій. Виклад, отже, провадить відавгаторський наратор (Г. Маркевич), який втілює свідомість автора-письменника. Така повістувальна форма була зумовлена внутрішньолітературними закономірностями: деміургізмом у творчості письменників ХІХ — початку ХХ ст. та посиленням аналітичності при створенні художнього світу, яка відкривала широкий простір для виявлення індивідуальності письменника, його поглядів, переконань. Кут зору наратора у романі Ю. Опільського подвійний, тобто наратор споглядає й оцінює водночас з декількох різних позицій [6, 12]. Таким чином відбувається перехід з одного кута зору на інший. Як відомо, зміни позицій наратора у романі можуть проявлятися в оцінному, фразеологічному, просторово-часовому, психологічному планах.

План оцінки є найбільш загальною сферою зображуваного, оскільки мовленнєва характеристика, час і простір, психологія у синтезі працюють на висвітлення оцінки, що виступає як система ідейного світосприйняття автора. Оскільки провідне місце у романі “Упирі” займає розкриття політики польської шляхти в Україні, то важливим є розгляд співвідношення різних кутів зору на дане історичне явище. Перш за все слід відзначити, що твір Ю. Опільського полемізував з романом польського письменника Г. Сенкевича “Огнем і мечем”, який зображував побутування польської шляхти в Україні як сили, що несла цивілізацію “дикому краюі” і боролася з бунтівниками. “Гідність польської держави вимагала, — писав В. Антонович у рецензії на твір Г. Сенке-

вича, — не лише карати смертю всіх учасників повстання, але й стосувати до них найможливіші карі, доки вони не покораються і не стануть таким чином достойними покоштувати плодів шляхотської культури, яка по розправі готова була облагодіяти непокірних, але розкаяних, ополячених, єзуїтською школою і передовсім панщиною” [7, 11]. Ю. Опільський якраз і показав справжню суть так званої “культурної” місії шляхти. Зазначимо, що роман польського письменника гостро критикував у свій час О. Маковей у статті “Про історичні сподівання”. Він акцентував на тому, що письменник навіть у художньому творі повинен керуватися принципом історичної правди, аби не скотитися до історичної фальсифікації, як це сталося у Г. Сенкевича: “...повіді, основані на історичних брехнях, не можуть бути для нас ідеалом, гідним наслідування, а злоба, яка з них дише, ненависть до інших людей, все буде отруєно для душ читачів” [8, 1].

Про шляхи жорстокої колонізації України розповідає у романі “Упирі” один з персонажів — шляхтич Бялоскурський, з яким наратор синхронізується у часопросторовому і мовленнєвому планах: “Бачите, тоді шляхта почала продавати усе збіжжя на пні до Гданська і випалювати ліси. Всі заводили чимраз більше робітних днів та повинностей між хамством, а воно, дурне, протестувало та писало прошення до круля. Сам легко, вашмощь, зрозумієш, що це вже був злочин, і вся шляхта почала прошенців карати. Ось і мій батько сів на коня і з пахолками почав виганяти з маєтності одного завзятого хама, який не хотів виконувати всіх обов’язків” [9, 184]. На запитання, чи селянські повинності, накладені шляхтою, були законними, шляхтич каже: “Авжеж! Мій батько казав виписати їх нагаєм на спині цього хама. Той збунтувся... Мій батько хлопа вбив, жінку вигнав, синів узяв за парубків, дочку на покоївку, а землю собі” [9, 184]. Ю. Опільський розвінчує у творі і “царство золотої свободи” у Речі Посполитій — царство, у якому шляхта безкарно чинила насилля над простим людом, грабувала чуже добро, убивала, а у хвилини небезпеки залишала український народ на знищення татаро-турецьким загарбникам. У цьому контексті варто наголосити на двох важливих моментах. По-перше, нищівна критика письменником політики польської шляхти на українських землях не була наслідком особистих примх чи симпатій, а базувалася на глибокому вивченні історичних джерел. Так, згадуваний уже В. Антонович, розмірковуючи про українсько-польські взаємини у

XVII столітті, зазначав: "... ми маємо підставу не вірити, що шляхетський лад був ідеалом громадського й політичного устрою, що український народ уявляв собою по закону природи якесь збіговище розбишак, чернь, достойну палі й різок... Я ніколи й не думав твердити, ніби польська минувшина не має своїх світлих боків; я певен в тому, що дійсно в Польщі існувала золота законна вільність, — але це тільки для шляхтичів... Це правда, що шляхту вкраїнську й литовську польська шляхта не тільки закликала до спілки, але й поділилася з нею своїми правами: але яка - ж користь від цього народові, який не мав голосу не тільки в правлінні державою, не тільки в сеймі, але й у суді, куди його не пускали ані в ролі істця, ані в ролі одповістника обороняти своє право?" [10, 128]. По-друге, Ю. Опільський не декларував відповідальність за скоєні шляхтою злочини на весь польський народ. У романі "Упирі" письменник віддає належне тій малій когорті поляків, які здавна жили в Україні, дотримуючись принципу: "в руській землі нема місця для шляхти, яка цурається руської мови" [11, 18]. Їх представляє у творі шляхтич Дзік, який приєднався до Сагайдачного у боротьбі із шляхетською сваволею.

"Царство золотої свободи" виразно оцінюється у романі з боку польської та української шляхти, козацтва. Шляхтичі вважають свої злочини законними — адже вони сприяють їх збагаченню. Бялоруський повчає Івана і Юрка: "А що ж тепер знайдете шляхетнішого від привласнення рицарської рукою? Що це за шляхтич, що не має на собі жодного присуду? Перша опала — це неначе миропомазанія шляхтича" [9, 169]. За словами Кровінського, "найкращою запорукою фортуни та закону" у Речі Посполитій є меч. Наведені ілюстрації засвідчують синхронізацію наратора з персонажами у часопросторовому та мовленнєвому планах. З інших позицій до політики польської шляхти підходять козаки і українська шляхта, яка не зреклася мови і віри предків. Вони оцінюють її відповідно до тих наслідків, що їх спричинила українському населенню "золота свобода коронних синів". Їхня позиція вияскравлена в оцінці головного героя роману: "Ти подумай лише, що ми вже ось третій місяць у дорозі, а не бачили ще ні одного кута, де був би хоч сякий-такий лад. Чоловік просто на кожному кроці не певний за життя... Що крок, то бійка, що село, то або бунт, або постій військовий, або арендарський нагай над хлопами, мордування, стрілянина, пожежі..." [9,

164]. Наведений оцінний план доповнюють висловлювання ще одного персонажа роману козака Олексія Коршуна: “Ці панове одрихлопські, немов п’явки, виссали силу землі й народу. Їм належить мало не вся земля, а вони сіють та орють лише для корчмаря та німця. Пустинею стає руська земля, а її справжні власники в рабстві вмирають від нужди, голоду, зарази!” [9, 279]. У даному випадку позиція наратора співпадає з кутом зору персонажів у часопросторовому та мовленнєвому планах, а також у плані оцінки.

Ставлення наратора до політики Речі Посполитої виявляється у романі не лише через його синхронізацію з оцінками персонажів, а й у публіцистичних відступах, які свідчать про “голосну” позицію суб`єкта викладу. Аналізуючи дії польського уряду під час татаро-турецьких нападів на українські землі, наратор з боєм констатує: “На поталу татарському живлю остався лише бідний, працюю та здирством і панським канчуком до снаги винищений подільський мужик. Пани, які відібрали йому свободу та зброю, покинули його тепер у хвилині небезпеки та казали своєю кров’ю заткати хижу пащу татарському змієві” [12, 7]. Наратор засуджує Річ Посполиту за бездіяльність та байдужість до загибелі тисячів українців. Водночас наратор вказує на різку психологічну зміну в народі, який, втративши все, перетворювався з раба на велетня, “виростав ось із крові й боротьби як герой і кидав слово визову всім, хто йому брався кувати кайдани. Та тільки брався ... бо ні Польща, ні татарва не мали сили знищити здоровий та благородніший від них мужицький народ” [12, 7]. Як бачимо, наратор утверджує віру у незнищенність народу, його здатність протистояти гніту. У романі накреслено три шляхи цього протистояння. Перший — втеча селян від панської сваволі на південь, на вільні землі, які зазнавали наскоків татар. Другий шлях — пробудження самосвідомості народу, суспільно-політична боротьба, яку у XVI-XVII ст. вели братства, обстоюючи права українців на шкільну освіту рідною мовою, видавничу діяльність. Третій — боротьба козаків проти національного, релігійного, соціального гніту під проводом Сагайдачного.

Важливе значення для розуміння оцінки наратором історичних подій має назва роману — “Упирі”. Символіка назви неодноразово розкривається у творі. Показовим тут є діалог українського шляхтича Василя Угерницького і козака Коршуна. Угерницький після довгих роздумів про тогочасне

історичне становище українського народу робить висновок, що Польща — це “упир, який ссе сердечну кров хлопа, міщанина, а навіть шляхтича, якщо не хоче кинути каменем на всі свої святощі” [13, 27]. Гірко висновки персонажа доповнює козак: “Там на сході чигає на нашу кров другий упир — татарва. Нашою кров’ю годує він турків, персів, генуезців, весь світ” [13, 27]. Однак Коршун переконаний, що “козацька сила... перетриває ці злидні і засвітить упирям на погибель кривавим заревом пожежі. У неї є ще надія на подвигнення нового ладу” [13, 27]. Таким чином, розглянуті кути зору працюють у творі Ю. Опільського на висвітлення нещадної політики Речі Посполитої в Україні, на утвердження віри у неминуче визволення народу, побудову незалежної держави.

Зміна кутів зору наратора знаходить своє виявлення у плані фразеології, який включає вплив “чужого слова” на мовлення наратора і злиття мови наратора з мовою персонажів. Тут варто звернути увагу на висловлювання персонажів, які, відображаючи світогляд, стосуються і плану оцінки. У романі “Упирі” індивідуалізації піддається мовлення не багатьох персонажів (Бялоскурського, Жолкевського, Івашка, отця Андрія, Ессада). Вирізняється у творі різка і загалом некультурна мова Бялоскурського: “Присягнув псявіра Рамбулт і та гамратка присягла! Ось яка сволоч! Одної днини без гріха не проживе! Але чекай, псе, не на дурня трафила коса, а на камінь” [9, 216]. Такий тип висловлювання відповідає оцінкам, які дають Бялоскурському наратор і персонажі. Висловлювання інших персонажів уподібнюються, тому при наявності у мовленні наратора фразем того чи іншого персонажа майже не вдається конкретизувати ім’я особи, з якою синхронізується суб’єкт викладу.

Проникнення “чужого слова” у мовлення наратора впізнаємо насамперед у найменуваннях. Наратор при називанні персонажів стоїть на нейтральній позиції, фіксуючи їх дії і висловлювання. У мовленні наратора спостерігаються “чужі слова” іншого типу (не найменування), тобто елементи мовленнєвого тексту того чи іншого персонажа, які надають фразі оцінного забарвлення. Такі слова і фраземи у мовній площині наратора взяті у лапки. Це свідчить про те, що суб’єкт викладу спеціально підкреслює, що виділені слова йому не належать і що вони запозичені з висловлювань персонажів. У творі трапляються випадки, коли наратор вказує на особу, елементи тексту якої він використав у своєму мовленні: “...

пан Корницький збирав усяку сволоч, наймав її за гроші та поїв горілкою, щоби “по-лицарськи” протяти цей “боляк на здоровому, шляхоцькому тілі”, як називав панів Угерницьких” [13, 25]. Набагато частіше “чужі слова” зустрічаються у мовленні персонажів, до того ж у пряму мову вкраплюються латинські, польські слова та вислови, які вказують на національну приналежність персонажів. Особливу увагу читача привертають у романі уривки турецькомовних текстів. Так, діалоги Бялоскурського і Мустафи починаються турецькомовними фразами, згодом розмова ведеться українською мовою, при чому наратор зазначає, що персонажі спілкуються по-турецьки. Турецька мова передається українською орфографією, український текст є буквальним відтворенням турецької мови і зберігає її формальні характеристики. Такий підхід не лише відображає індивідуальність стилю мовлення персонажів, але й має ширше пізнавальне значення. Наприклад:

“— Його величність цар усіх орд, брат зір небесних, батько меча та хоробрості хоче в цьому році прийти у край джаврів та взяти собі належну дань, — говорив пан Бялоскурський, немов це він приносив звістку Мустафі.

— Ти сказав, пане!

— Чи, може, буде й сам?

— Ти знаєш, пане!” [9, 195-196].

Позицію наратора тут можна порівняти з позицією редактора, який пропускає почуте крізь себе і відповідно обробляє пряму мову персонажів.

Результатом впливу мовлення наратора на “чуже слово” у романі Ю. Опільського є замінені пряма мова — наратор говорить від імені персонажів. Така форма викладу “уприсутнює” наратора, увиразнює його просторовий кут зору, уможливорює безпосередню передачу оцінної позиції наратора. Прикметно у цьому зв’язку є пряма мова одного з персонажів твору — отця Андрія, в уста якого наратор вкладає художньо інтерпретовані вирази з творів відомого поета кінця XVI — початку XVII ст. І. Вишенського. Порівняймо висловлювання персонажа із роману “Упирі” та уривок із тексту І. Вишенського. Отець Андрій звертається до українського шляхтича Василя Угерницького: “Ось поглянь на такого папезника, любий мій брате во Христі, як гордо він походжає, виголивши потилицю, магерку перевісивши на бік. Шию нап’ялить як індійський когут, плече одно вище другого накукурічивши, наче

полетіти збирається” [9, 265]. У І. Вишенського читаємо: “...а ты што разумѣш о собѣ, выбритивши потылицу, макгерку верх рога головного повѣсивши, косичку или пѣрде верх макгерки устромивши и делѣю на собѣ перепявши, плече одно вышше от другого накокорѣчивши, як полетѣти хочаши, — тобѣ ли покаянния не треба?” [14, 61-62]. Як видно, наратор Ю. Опільського представляє персонажа і говорить замість нього те, що той повинен сказати у даній ситуації. Цей художній прийом використано для достовірного змалювання становища українців у XVII ст. Письменник цілком оправдано опирався на твори І. Вишенського як на історичне джерело, оскільки видатний полеміст без прикрас зображував життя українців у тогочасній Речі Посполитій.

У висловлювання персонажів роману “Упирі” проникають цитати з Біблії і Корану. Використовуючи їх, наратор одразу звертає увагу читача на джерела (у виносках або ж безпосередньо у прямій мові персонажа). Так, у пряму мову вже згаданого отця Андрія вкрапляються слова з притчі про блудного сина: “Возвеселитися і возрадуватися подобает, яко брат мой мертв бі і оживе, і изгнбл бі, і обрѣтесе” [9, 267]. Звернення до євангельської притчі увиразнює у творі план оцінки: внутрішньо переплітаючись із фактом прозріння і навернення до рідних коренів шляхтича Василя Угерницького, притча “виштовхує” на перший план проблему національної зради і покаяння.

Вплив мовлення наратора на “чуже слово” у романі Ю. Опільського спостерігається у внутрішньому монологі. У більшості випадків наратор, передаючи почуття і думки персонажа, говорить про нього у третій особі. Внутрішній монолог Сагайдачного передається таким чином: “Ось тут стояв він з добором козацького лицарства, готовий до нападу на Крим, Очаків, Синоп, Кафу або й Стамбул, а там, на заході, ненависні ляхи усіма силами намагаються показати туркам якесь військо. . . , щоби уникнути війни... Що ж вийде з цього походу на Чорне море? Без сумніву, війна турецько-польська... Ось тому не треба, щоби козаки ішли у поміч “баборізові”. Ба, але війна з турками — це не комісія. Тут мусить він, гетьман, послухати приказу...” [15, 28]. Якщо у наведеному уривку замінити особовий займенник третьої особи на займенник першої, отримаємо звичайний випадок монологічної прямої мови. Рідше у романі зустрічаються внутрішні монологи персонажів без використання особових

займенників, відчутно стилізовані під мовлення наратора. Доброю ілюстрацією внутрішнього мовлення такого типу є монолог гетьмана Жолкевського: "...А сила пливе на схід! Там росте справжній велетень — тут ламаються гнилі підпори і мнмий велетень валиться у власну гниль та нечисть. Треба сили... на те, щоб цього східного велетня — козацьку силу — звалити, розірвати, а м'ясом та кров'ю нагодувати змія, що здихає, і нове життя влити у гнилу суспільність. Треба за здоровим народом кинути на схід гниле панство, щоб воно мало нові терени для своєї галапасної діяльності" [9, 234]. Наратор займає внутрішню позицію відносно мовлення персонажів і, як бачимо, може зливати свою розповідь навіть з тими людьми, які є протилежними йому за світоглядом.

До характерних особливостей мовленнєвого плану Ю. Опільського належить часте звернення наратора до читача, що — поряд з публіцистичними відступами, заміненою прямою мовою — демонструє "голосну позицію" суб'єкта викладу. Ці апелювання виконують у творі роль певних філософських, "життєвських" узагальнень ("Самітно, бач, живе у світі сей, кому повірена судьба мільонів" [15, 28]); пояснюють ті чи інші події ("...обидва засуджені мали впливи в повіті, й покупили собі у короля сублевації, і шляхтич не міг без відповідних військових сил усунути з маєтності обох панів. У них, бач, було більше сили, ніж у нього" [9, 218]); розкривають внутрішній світ персонажів ("Велика, бач, була сила її духа та її віра і самостійні думки" [9, 271]). Таким чином, звертання наратора до адресата, а також неприховане ставлення до подій і персонажів, емоційність викладу надають тексту Ю. Опільського рис усноповідності.

Часопросторовий план у романі засвідчує, що наратор веде хронологію подій як з власної позиції, так і з позиції певних персонажів. Про несівпадання позиції наратора і персонажа у просторовому плані свідчить послідовний огляд суб'єктом викладу подій та персонажів, а також позиція "пташиного польоту", яка характеризується одночасним охопленням сцени з якогось одного спільного кута і передбачає досить широкий кругозір [6, 86]. Остання успішно використовується наратором при зображенні батальних сцен, розташування та вигляду фортець. З позиції "пташиного польоту" подається і опис двору шляхтича Бялоскурського: "Двір стояв на березі потоку і з цього боку був забезпечений лише високим дубовим парканом. З трьох інших сторін здіймався високий вал з час-

токолом, а, крім того, біля брами і в кутках обійстя стояли досить-таки високі башти з поверхами, стрільницями... Сам майдан був невеликий, а при ньому стояло лише кілька довгих хат... Господарські будівлі стояли поза укріпленням, на схилах горбків і серед лісу” [9, 178]. Незалежність позиції наратора підкреслюють і ті виміри, куди всезнаючий наратор переносить уяву читача. Україна — Крим — Туреччина — Україна — ось географічні простори роману. Композиційним прийомом такого переміщення у просторі є вирази типу “тим часом”, “тоді як”, хоча в інших випадках наратор обходиться без цих своєрідних маяків, які сигналізують про зміну просторової позиції наратора.

При співпаданні позицій наратора і персонажів суб`єкт мовлення в деяких випадках цілком перевтілюється у персонажа, тобто переймає на даний момент його систему оцінок, фразеологію, психологію. В інших ситуаціях наратор просто “прямує” за персонажем, не перевтілюючись у нього. В основному тут маємо справу з відтворенням розмов. Постать наратора у них майже непомітна. Тому можна говорити про наявність певного стороннього спостерігача, який фіксує сказане персонажами, спостерігає за їхньою поведінкою. Обізнаність такого типу наратора обмежена, він знає не більше за героїв роману. “Прикріплення” наратора до того чи іншого персонажа у творі Ю. Опільського відбувається на короткий час, виняток становить постать Юрка Угерницького, з яким наратор синхронізується частіше, ніж з іншими героями роману.

У темпоральній позиції наратора превалює минулий час, тобто зовнішній кут зору. Рідше у романі “Упирі” трапляється синхронізація наратора з часом героїв, відповідно у їх прямій мові вживається теперішній час. Наратор у творах Ю. Опільського може дивитися на зображені події також під кутом зору майбутнього: “Генуезька Кафа перестала існувати і уже ніколи не піднялася з занепаду” [15, 47]. Всезнаючий наратор передбачає тут майбутнє зруйнованого міста, про що герої знати не можуть.

Стосовно плану психології у романі “Упирі”, то наратор опиняється то на ретроспективній, то на синхронній позиціях. Зовнішність авторської позиції підкреслюється, по-перше, використанням дієслів, що вказують на об`єктивність розповіді (“він сказав”, “він зробив” і т. п.); по-друге, наявністю у тексті модальних слів або слів відчуження типу “очевидно”, “мабуть”, “ніби”. Слова такого типу вказують на присутність у

романі деякого синхронного спостерігача, пояснення якого ґрунтуються на припущенні: “У кімнаті були сліди страшного спустошення. Вікна виламано, стіни подірвано та порубано сокирою. Видно, хтось здирав сукно, яким була оббита кімната” [9, 210]. Отже, можна зробити висновок, що всезнаючий наратор у певних ситуаціях поступається місцем наратору-сторонньому спостерігачеві, який незримо присутній у зображуваних сценах.

Внутрішня позиція наратора передбачає наявність дієслів, які описують внутрішній стан людини (“він подумав”, “він відчув”, “йому здалося”, “він згадав” і т. п.). У романі наратор детально аналізує психологічний стан персонажів, здійснює своєрідний розтин людської душі: “Його лице було бліде і на вид спокійне. Але унутрі душі шаліла буря. Перед ним був його лютий ворог... Цей чоловік упав у його життя неначе шуліка у гніздо співучої пташки, збузив, спустошив його, обдер з усієї краси, усього добра, а полишив лише пекучий жаль, сором і безмежне, страшне, до розпуки зближене обурення, якусь звірячу скажену лють... Серед купецької валки, серед небезпек та пригод Дикого поля підгоїлася дещо важка рана. Тепер вона отворилася, мов вогняна гора, полум'я і дими обняли голову, кров залила мозок, здавила віддих, скорчила руки” [17, 8].

Проникнення наратора у психологію персонажів відбувається також через злиття мовлення суб'єкта викладу з внутрішнім мовленням цих персонажів. Доброю ілюстрацією та поштовхом до безпосереднього аналізу душі наратора, а також автора-письменника є монолог Юрка Угерницького, який повертається з турецької неволі в Україну: “... Перед ним Дніпро, степи, воля... Аж там ждало його життя у цілій повні. Там козацький лад без панів та рабів, безпека, мир, там жадано сил усього народу, жадано самостійности. Ось з ними, козаками, піде і народ по славним слідам князів, про яких розказував йому і Галі о. Андрей у далекій Іванівці” [16, 27]. Так автор-письменник утверджує необхідність об'єднання сил народу під козацьким проводом, щоб з мечем у руці відбудувати “державу святого Володимира”.

Таким чином, нараційна стратегія у романі Ю. Опільського “Упирі”, як і в інших його творах, репрезентована третьоособовою формою викладу, яка представляє тип всезнаючого наратора. Наратор зображує події під різними кутами зору, які проявляються насамперед в оцінному, а також у

часопросторовому, мовленнєвому, психологічному планах, що дозволяє констатувати позицію як наратора, так і автора-письменника.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
2. Легкий М. З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка. Дис... канд. філол. наук/Львів. держ. ун-т, 1997. – 182с.
3. Гром'як Р. Т. Про визначення поетики в світлі естетичної концепції І. Я. Франка//Поетика. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 16-21.
4. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. – М. : Наука, 1979. – 352с.
5. Опільський Юліан. Втеча перед дійсністю//Нові шляхи. – 1929. – 7 листопада. – С. 112-119.
6. Успенский Б. А. Поэтика композиции: Структура художественного текста и типология композиционной формы. – М. : Искусство, 1970. – 225с.
7. Антонович В. Польсько-українські відносини XVII в сучасній польській призмі (З нагоди повісти Г. Сенкевича “Огнем і Мечем”)/Переклад Володимир Гнатюк. Львів. – 1904. – 66 с.
8. Маковей Осип. Про історичні оповідання //Діло. – Львів. – 1907. –Ч. 125. –с. 1
9. Опільський Юліан. Упірі /Упорядк. , підгот. тексту та вступна стаття П. Й. Ящука. – Л. :Каменяр, 1965. – 462 с.
10. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Державницька школа: Історія. Політологія. Право. – К. :Українознавство, 1991. – 255 с.
11. Опільський Юліан. Чорним шляхом. – Тернопіль. – 1991. – №3. с. 16-23.
12. Опільський Юліан. Чорним шляхом. – Тернопіль. – 1991. – №2. – с. 7-17.
13. Опільський Юліан. Чорним шляхом. – Тернопіль. – 1991. – №1. – с. 17-30.
14. Вишенський І. Твори. – К. : Художня література, 1959. – 268с.
15. Опільський Юліан. Івашко. – Тернопіль. – 1994. – №. 1 – С. 3-67.
16. Опільський Юліан. Чорним шляхом. – Тернопіль. – 1994. –№1. – с. 3-67.
17. Опільський Юліан. Чорним шляхом. – Тернопіль. – 1991. – №4. – с. 5-13.